

Aspecte inedite din viața populației Imperiului Roman consemnate pe tăblițe cerate și pe tăblițe subțiri din lemn de stejar

*Prof.univ.dr.hab. Valeriu Dulgheru, Natalia Dulgheru,
Republica Moldova
Dichler Tennenberg, Anglia
Prof.univ.dr.ing.D.h.c. Lorin Cantemir,
Drd.Gabriel Chiriac, România*

Abstract: *The paper describes two modalities of cursive Roman writing on waxed plates and thin wooden plates. There are presented a series of complementary information that allows the evaluation of the importance of the examples that were found.*

Comunitatea științifică a istoricilor și nu numai, consideră că adevărata „istorie” (a culturii și civilizației) începe cu apariția și utilizarea scrisului sub diverse forme (pictografică, cuneiformă, hieroglifică sau cu diverse alfabete). Autorii sunt convinși că orice popor aflat într-o anumită evoluție normală ajunge la o etapă când scrisul devine o necesitate obligatorie pentru evidența, gestionarea și utilizarea organizatorică. Prin creșterea populației unui teritoriu cresc simultan nevoile de hrană, adăpost, de respectare a unor reguli care stabilesc drepturile și obligațiile cetățenilor, iar acestea nu se pot face fără o modalitate de comunicare și informare care implică utilizarea unei scrieri. În acest context, problema majoră imediată care se pune este aceea a suportului folosit pentru scrierea și conservarea informației. Să amintim argila babiloniană, de piatra și Codul lui Hammurabi, de papyrus dar și de pergament și de hârtie. Menționăm că etruscii și mai apoi dacii și-au scris unele documente sacre pe foite de aur.

Mai puțin se știe și se cunoaște despre tăblițele ceramice folosite de romani și daci la Roșia Montana. Dacia lui Decebal sau Dacia Traiana era cunoscută din cele mai vechi timpuri ca cea mai bogată țară producătoare de aur din Europa. În antichitate, această parte a Daciei (Transilvania) se numea Terra Abruttus, denumire derivată din cuvântul dac ABRUDION care înseamnă aur.

Istoria recunoaște că aurul se confundă cu însăși istoria civilizației. Datările cu carbon 14 au adus dovezi clare că dacii extrăgeau aur cu 300 de ani înaintea cuceririi parțiale romane. Romanii nu au făcut altceva decât că au intrat cu alți aurari în galerii, dar au folosit în continuare metoda de spălare a aluviunilor aurifere de către așa ziii băieși sau spălători. Romanii exploatau zăcămintele prin Procuratori aurari care erau Libești de condiție mai bună, alături de ei fiind particularii romani, tot libești care pretindeau că stăpânesc gropile de aur (exploatările de suprafață).

SCRISORILE INVADATORILOR ROMANI DIN VINDOLANDA, APROAPE DE ZIDUL LUI HADRIAN DIN ANGLIA

Vindolanda este un fort roman din Marea Britanie, construit în primul secol după Cristos pentru a apăra frontiera de nord a Imperiului Roman. Aflat în apropierea zidului lui Hadrian (zid cu o lungime de peste 110 km), fortul a fost un punct important de apărare pentru romani până în anul 410.

Descoperirile arheologice de la Vindolanda, alături de obiecte clasice care se găsesc într-un astfel de fort, au scos la iveală și peste 100 de tăblițe subțiri din lemn acoperite de texte scrise de mână, texte care s-au dovedit a fi documente oficiale militare dar și... scrisori.

Tăblițele sunt de circa 3 mm grosime și cu dimensiuni de 9x20 cm (aproximativ dimensiunea unei cărți poștale). Scrisorile sunt scrise cu cerneală (au fost găsite și călimări și instrumente de scris). Scrisorile mai lungi sunt formate din mai multe tăblițe legate între ele iar adresa este scrisă pe exterior. Cele mai multe scrisori sunt ale unor soldați din Cohorta de Gali (Cohort Gallorum), Cohorta de Tungrini, Cohorta de Batavi (din zona Olandei) și cavaleria spaniolă.

Figura 1 – Tăbliță găsită în Anglia

Unul din documente, de exemplu, constituie o prezență făcută pentru soldați: astfel din 752 de militari (din care 6 centurioni) 46 erau la Londra, 337 la fortul Ferox din Corbridge, iar la Vindolanda erau 296, din care 31 erau scutiți temporar de serviciul militar fiind bolnavi, răniți sau suferind de

inflamații le ochilor. În final rezultau 265 de militari (cu un centurion) care erau activi.

Figura 2 – Ruinele fortului roman

Alte tăblițe prezintă numărul de lucrători pe diverse activități în desfășurare în fort: militari care lucrau la construcția unui spital, la repararea fortului, la fabricarea de arme, unelte, încălțăminte sau bere (s-a găsit chiar și numele berarului, Atrectus).

Chiar și vizitele sau petrecerile erau stabilite prin corespondență: o tăbliță aparține Claudiei Severa (soția unui ofițer) care îi scrie prietenei sale Lepidina pe care o invită de ziua sa la „celebrarea zilei mele de naștere, pentru a avea o zi cât mai plăcută”). De notat că ofițerii, față de soldați, își puteau lua cu ei familiile când erau trimiși în misiuni în forturi îndepărtate.

Unele tăblițe conțin liste de cumpărături. Fortul Vindolanda dispunea de resurse importante de hrană, dar o parte din ele erau cumpărate de la localnici. S-au găsit și liste cu hrană pregătită pentru mese festive, care cuprindeau pâine, ouă, prăjituri, pește, ridichi, unt, dulceață, miere, mere, condimente, măslina, vin și bere.

Alte tăblițe sunt dedicate aspectelor legate de sănătatea soldaților: remedii pentru diverse boli, instrumente medicale, este menționat și numele unui doctor, Marcus. Și deoarece la romani sănătatea era asimilată cu igiena, fortul Vindolanda avea băi și toalete mari.

Hainele și încălțăminta sunt și ele menționate în scrisori: se pare că soldații primeau doar armura de bază, dar haine precum pantaloni, șosete, tunici etc. și le procurau singuri. Încălțăminta avea nituri metalice pe talpă pentru a evita alunecarea iar în fort exista și un cizmar.

Textul scrisorilor și documentelor este redactat de mână, cu un alfabet numit „Roman Cursiv” folosit până spre anul 300. Alături de tăblițele simple de lemn care reprezintă o noutate s-au găsit și așa-zisele tăblițe cerate, prezentate în această lucrare. Ele erau acoperite cu un strat de ceară

pe care se scria cu un stilou metalic, ceara putând fi apoi îndepărtată și tăblița refolosită. De notat că tăblițele găsite s-au conservat datorită condițiilor special de sol în care au stat de-a lungul secolelor. Chiar și așa, multe dintre ele pot fi citite doar în lumină infraroșie și foarte multe sunt incomplete și greu de descifrat.

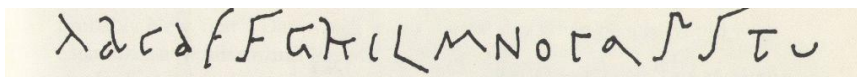

Figura 3 – Alfabet roman cursiv

Scrierile arată nume care au origine romană dar și din Grecia, Siria, provinciile Germaniei, iar spre secolul al III-lea majoritatea sunt nume celtice cu origini preponderent locale, ceea ce indică un amestec romano-britanic, căsătoriile anulând în timp diferențele de la începuturile ocupației. Practica recrutărilor locale pentru a completa necesarul de militari și lucrători a făcut ca în timp tot mai puțini soldați să aibă legătură cu numele regiunilor unităților militare.

Vestițiile de la Vindolanda atestă povestea-mit a ciobanului Magnes. Cum s-a conștientizat forța de atracție de natură magnetică

Magneții naturali, minereuri de fier de tip ovizi, denumiți curent magnetite, au fost cunoscuți din cele mai vechi timpuri. Egiptenii le numeau „oasele zeului Horus, zeul cerului”, ceea ce duce la ideea că primele magnetite proveneau din cer, fiind meteoriți. Chinezii numeau magnetul „piatra care iubește” cunoscută din mileniul III î.e.n. Prin intermediul istoricului Pliniu aflăm legenda ciobanului Magnes. Acesta păștea oile pe muntele Ida din Asia Mică, nu departe de faimoasa Troia. La un moment dat constată că nu își putea mișca picioarele din cauza unei pietre pe care stătea cu sandalele de lemn în care erau bătute cuie de fier. Tălpile sandalelor, ca și vârful toiagului din fier erau atrase de această piatră misterioasă. Este posibil ca în memoria și cinstea acestui cioban să fi apărut noțiunea de magnetism-Magnes.

În figura 4 se vede o faimoasă sanda romană cu talpă de lemn prevăzută cu cuie. Evident, nu era prima oară când romanii preluau din realizările grecești.

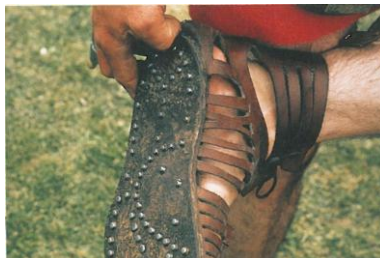

Figura 4 - Sanda romană

Despre tăblițele cerate

Istoricii susțin că scrisul pe tăblițe cerate a fost inventat de către greci. Aristofan afirmă că atenienii își scriau contractele pe ceară la fel ca în

cazul tăblițelor cerate de la Roșia Montana. Tăblițele cerate erau confecționate din scândură de brad sau de tei având dimensiunile relative de 29 x 12 cm. La margine se lăsa o ramă de circa 2 cm lățime iar în interiorul acesteia se scobește un volum de forma unei plăci cu dimensiuni de circa 8 x 25 cm cu grosime de 3-4 mm în care se turna ceara. Pe suprafața exterioară a acesteia se zgâria cu o tijă metalică numită Stil textul dorit. Probabil de la această rădăcină derivă cuvântul stilou.

Figura 5 – Tăbliță cerată

În cazul unui text mai lung el se putea continua cu alte tăblițe care erau prevăzute în rama laterală cu orificii de legare, mai multe tăblițe având forma unei cărți.

În anul 1875 au fost descoperite astfel de tăblițe într-un cuțar din casa bancherului Cecilius Jucundus din Pompei, fiind scrise cu litere cursive în latina vulgară, ele fiind anterioare celor de la Roșia Montata cu circa un secol.

Despre tăblițele de la Roșia Montana

Descoperirea tăblițelor cerate a avut loc între anii 1786 și 1855. Ele au mai fost denumite „Cărțile de lemn”, fiind găsite în galeriile Sf. Ecaterina Monulești și Sf. Iosif din masivul Leti, galeria Ohaba Sf. Simion din masivul Cârnic și galeria Laurențiu (Boabă) din masivul Igre. Tabletele datează din anii 131-167 d.Ch, fiind găsite 50 de piese dar s-au păstrat întregi sau părți din ele doar 25 triptice. Jumătate au fost distruse parțial sau integral din nepricepere, ignoranță sau rea-credință, din cele bune multe fiind scoase din țară și se află la Viena, Budapesta sau Berlin. În anul 1873 cele 25 de tăblițele aflate în stare convenabilă au fost analizate integral, comentate și însoțite de ilustrații grafice de către cercetătorul german Theodor Mommsen.

În esență tăblițele au fost găsite accidental prin surparea unor galerii în minele Larnic, fiind găsit și un Stil, denumit în zonă Condei și care și astăzi se folosește pentru încondeiat ouăle de Paște. Într-o oadaie subterană mobilată cu o masă și scaune s-au găsit 11 triptice lângă care se aflau rămășițele unui bărbat cu barbă lungă cu o vârstă de circa 40 de ani. Este de crezut că bărbatul nu era localnic ci proprietar sau arendaș al minei care locuia în mină și ținea alături de el prețioasele documente când l-a surprins surparea minei.

Tăblița nr. XVIII are data de 6 februarie 131 d.H. a fost descoperită în 1854 în galeria Ohaba – Sf. Simion, fiind cel mai vechi document care atestă vechimea de două milenii a localității și a mineritului aurifer. Din cele 25 de tăblițe 9 au fost redactate în Alburnus Maior, două în cazărmile legiunii a XIII-a Gemina de la Abrudum iar restul în localitățile Vicus Deusara, Immenosum Maius, Anssium, Resculum, Baridustarum, toate încă neidentificate pe teren.

Importanța multiplă a plăcuțelor cerate de la Roșia Montana

Toate tăblițele cerate au fost scrise cu același tip de litere, cursive și în latina vulgară constituind un reper al vechimii și extinderii utilizării latinei vulgare. Față de tăblițele cerate găsite la Pompei al căror text reprezintă simple chitanțe, cele de la Roșia Montana oferă informații fidele și la prima mână privind relațiile sociale dintre oamenii care constituiau o pătură specială față de conducătorii vorbitori de latina cultă, precum și informații despre exploatarea auriferă Roșia Montana.

De subliniat un adevăr cunoscut, și anume faptul că aurul este strălucitor, inoxidabil, ductil dar și relativ greu de topit, turnarea făcându-se între 1100 și 1300 °C, temperatura de topire fiind de 1063 °C, temperatură care nu se obține de la un foc normal. Aurul se găsește ca element nativ în cuiburi sau vinișoare, sub formă de foițe, plăci sau cristale octoedrice de până la 3-4 mm, sau asociat cu argintul cunoscut ca Electrum. Aurul, ca rege al metalelor (metal nobil) a fost cunoscut și întrebuințat de circa 20000 de ani, deci înaintea cuprului, fierului sau bronzului de către egipteni, babilonieni, greci, romani, chinezi. Din cele mai vechi timpuri aurul a fost considerat simbolul bogăției și al puterii militare și religioase. Să ne reamintim de numeroasele coifuri de aur găsite pe teritoriul României. Pe de altă parte prin proprietățile sale fizico-materiale aurul nu a adus un aport deosebit în îmbunătățirea activităților domestico-agricole sau militar.

Folosit pentru bijuterii, podoabe, obiecte de cult, ornamente sau batere de monede aurul s-a impus în domeniul comercial și economico-financiar reprezentând o valoare de esență care a simplificat necesitatea de a aprecia echivalentele valorice dintre diverse domenii de activitate.

De asemenea este necesar de reconsiderat multe aspecte ale istoriei generate de goana după aur. Astfel credem că războaiele daco-romane au avut ca principal scop obținerea aurului dacic, specialiștii estimând că în timpul ocupației romane, din zona Roșia Montana, în suprafață de circa 2400 km² au fost extrase 1670 tone de aur. Probabil că jumătate din acesta a fost prelucrat și transportat la Roma, ceea ce justifică importanța reglementărilor din acest domeniu, precum și folosirea plăcuțelor cerate pentru stabilirea condițiilor de activitate, importanța prevederilor de pe tăblițe fiind relevată de sigiliile celor 7 martori care participau la scrierea textului, sigiliile aplicate

cărților cerate. Este de asemenea de crezut că războaiele punice au avut ca principal motiv obținerea aurului cartaginez.

Dacii și romanii la Roșia Montana

În anul 2000 a fost descoperită o susținere minieră din lemn în rețeaua de galerii Țarina (zona Carnic), datată cu C14 și considerată ca fiind de la mijlocul sec. I î.Hr., o perioadă antemergătoare ocupației romane, deci cu galerii și tehnică minieră dacică. Din analizele și observațiile făcute asupra fazelor de săpare și din topografia rețelelor de galerii nu s-au putut distinge schimbări importante în tehnica minieră în perioada ocupației romane. După toate indiciile găsite, singura inovație adusă în minerit de romani a fost introducerea iluminării cu opaițe pentru care s-au practicat în pereții galeriilor nișe speciale. Încă o dată putem constata că aportul de civilizație adus Daciei de Imperiul Roman este discutabil. Scrisul pe tăblițele cerate ca element de civilizație a fost folosit doar pentru monitorizarea exploatării intense a bogățiilor Daciei. Se dovedește astfel din nou în istorie că civilizația discutabilă adusă de orice invadator este plătită foarte scump. Tăblițe cerate similare s-au găsit la Vindolanda ca și la Roșia Montana, din ele rămânând doar baza de lemn, fără ceara care nu a rezistat timpului. Așadar armata romană folosea ambele tipuri de scrieri, pe tăblițe cerate și necerate.

Figura 6 – Tăbliță cerată

Unele sublinieri

Cele două tipuri de documente scrise, plăcuțele cerate de la Roșia Montana și „scrisorile” pe tabletele de lemn de la Vindolanda sunt separate geografic de circa 1860 km iar temporal de circa 400 de ani, ambele locații fiind în imperiul roman. Se reconfirmă utilizarea în spațiul imperial al limbii latine vulgare. Să reamintim ce înseamnă aceasta: vorbitorii de latină cultă nu erau înțeleși de mulțimea care folosea latina vulgară. Pentru a se face înțeleși oratorii școliți și utilizatori ai latinei culte foloseau interpreți numiți Avocați! Pentru scrierea obișnuită se folosea alfabetul roman cursiv care

astăzi s-ar numi „scrierea de mână”. Să mai spunem că cele redactate în documentele prezentate sunt relatările autorilor lor „la prima mână” și nu relatări ale istoricilor bazate pe informații preluate de la alții. La Vindolanda s-a găsit ultima menționare a plăcuțelor cerate, fiind foarte clar că ele nu erau o soluție fiabilă, ele fiind ultimul pas de căutare înaintea hârtiei.

Plăcuțele cerate și cele simple sunt documente autentice care aduc un aport indubitabil la cunoașterea sigură a civilizației unui sfârșit și început de mileniu și pot reprezenta un punct sigur de reper în înțelegerea acestei etape istorice.

Alături de plăcuțe se folosea și scrierea pe piatră, inclusiv pe pietre funerare. Prezentăm textul unei pietre funerare a lui Cornelius Victor născut în Panonia: „Către spiritele celor plecați: Cornelius Victor, consul, a servit 26 de ani. Nativ din Panonia, fiul lui Saturnius, a trăit 55 de ani și 11 zile. Eu, soția lui, am scris acestea.”

La acea dată Panonia era populată de triburile dacice, considerând că e o mențiune importantă a participării dacilor în armata romană.

Bibliografie:

1. Katharine Hoare, *Letters from the romans at Vindolanda, fort near Hadrian's wall*, The British Museum Press.
2. Robin Birley, *Vindolanda, roman fort and civilian settlement*. Printed By Howie Brothers (Gateshead) Ltd U.K.
3. Ion Rusu Abrudeanu, *Tragedia aurului*, Tiparul Vreamea, 1934.
4. Lorin Cantemir, *Pași prin istorie*, Buletinul Setis Nr. 1 , 2003.
5. M. Bucur, Gh. Stănescu, M. Macalescu, *Din istoria electricității*, Ed. Științifică,, București, 1966.